

І. Л. Михайлин,
д-р філол. наук

УДК 007: 070: 821.161.2–92

Моя хата скраю, або Робінзонада в сучасній українській публіцистиці

Традиційно під робінзонадою розуміють твори про зіткнення людини з невідкороною природою, які закінчуються перемогою людини в цій боротьбі. Але в сучасній українській публіцистиці явище робінзонади активно трансформується – це вже твори про добровільну втечу людини від суспільства до природи внаслідок її, людини, втоми безрезультатно боротися за добро й справедливість. Розглянуто чотири причини розвитку публіцистичної робінзонади: екологічну, соціальну, морально-духовну та інформаційну.

Ключові слова: публіцистика, робінзонада, портретний нарис, цивілізація, людина і природа.

Робінзонада – то сукупність творів у журналістиці й літературі, які розповідають про зіткнення ізольованої людини (або групи людей) з невідкороною природою. Людина в таких творах виступає як представник людства, а природа – як зовнішні об'єктивні обставини її життя. Первісна інтенція всіх робінзонад – людина завдяки своєму розумові й праці перемагає природу й пристосовує її для своїх потреб.

Одна з традиційних тем філософських розважань у площині добра і зла – людина і природа. Виникла вона в добу пізнього Відродження й Просвітництва, коли стала очевидною дистанція між цивілізацією й культурою, увиразнилася проблема: людське щастя не залежить від рівня технологій. Ця тема здобула своє вивершення в романі Д. Дефо «Життя й незвичайні та дивовижні пригоди Робінзона Крузо» (1719), який породив численні наслідування й навіть виникнення терміна для їх узагальнення – «робінзонада».

Відомий факт: поштовхом до написання роману про Робінзона Крузо послужила публікація в тодішній журналістиці щоденників Олександра Селькира – шотландського моряка, який через сварку з капітаном корабля був висаджений на одному з незаселених островів у Тихому океані, а через чотири роки й чотири місяці – підібраний англійською природодослідницькою експедицією [1, с. 351]. Із цього прикладу можна бачити, що явище журналістської робінзонади передувало робінзонаді літературній.

У чому причина популярності жанру робінзонади в журналістиці? Журналістику не цікавлять нормативні явища. Змістом журналістського повідомлення не може бути факт, що потяг «Харків–Київ» виїхав за розкладом із станції відправлення і вчасно прибув до станції призначення. Але якщо він запізнівся, – це предмет для журналістського повідомлення, а якщо вдасться з'ясувати чому, – то й підстава для журналістського розслідування (вчасно не роз-

чищені снігові замети на коліях; припинення постачання електроенергії на деякий час, внаслідок чого сталося знеструмлення дротів; поломка локомотива, яка виявилася перед самим відправленням, і заміна його, що вимагало затримки, але ця заміна врятувала потяг від аварії і т. ін.).

Так і пригода людини, яка мимоволі опинилася сам на сам з природою, викликала захоплення й інтерес. Щоправда, сучасну робінзонаду відрізняє від робінзонади Д. Дефо надзвичайно істотна якість: Робінзон Крузо потратив на незаселений острів унаслідок аварії корабля, тобто випадково, без примусу; він домігся облаштування світу довкола себе в зручний для себе спосіб. Сучасні ж робінзони самостійно приймають рішення ізольоватися від суспільства, незаселених островів для цього вже не залишилося, тому вони знаходять можливість реалізувати свої плани просто тут і зараз, між нами; вони стають робінзонами свідомо, знеслившись у боротьбі й втративши віру в можливість побудови соціального світу на засадах добра й справедливості, тому тікають назад, до стану природної (а не соціальної) людини.

На жаль, журналістські робінзонади ще не стали предметом уваги медіадослідників, хоча набувають дедалі більшого поширення, сьогодні раз у раз у телевізійних новинах, у сюжетах з розряду життєвих історій (love story) можна зустріти повідомлення про пошуки людиною щастя поза соціумом, у відриві від цивілізації.

Для аналізу взірця робінзонади в сучасній публіцистиці ми візьмемо друковану журналістику; зокрема портретний нарис Володимира Мартина «Самітник і гори, або Як утекти від благ цивілізації і почуватися цілком щасливим» («Дзеркало тижня», 8. 11. 2008) – із цілком зрозумілих причин: працювати з вербальним текстом для аналізу явища набагато зручніше, ніж з почутим по радіо чи побаченим у телевізійних новинах сюжетом.

Уже в подвійному заголовку поняття «блага цивілізації» подається в іронічному контексті: щоб бути щасливим, від них треба відмовитися, утекти. Таким чином, автор уже в заголовкові розставив потрібні йому змістові наголоси: «блага цивілізації» виглядають зовсім не благами, а відіграють негативну роль у житті людини, сприймаються не як добро і благо, а як зло й підстава для розчарувань.

Головний герой портретного нарису Олег Мельниченко – у минулому закінчив біологічний факультет, вступив до аспірантури, одружився, працював молодшим науковим співробітником в інституті біології; перед ним розкривалася перспектива успішної наукової кар'єри. Очевидно, первісний потяг до природи, який визначив його наукову спеціалізацію, відіграв вирішальну роль у його подальшій долі. Ще в студентські роки йому доводилося часто бувати на базі відпочинку Ужгородського університету «Скалка», що за 15 км від міста на березі р. Уж, і коли її ліквідували, узяв шість соток у дачному кооперативі й оселився тут назавжди.

Оскільки автор розповідає про неймовірні речі, то він намагається стати на позицію свого героя й максимально аргументовано викласти його позицію. З метою викликати читацьку довіру до розповіді, він повідомляє про своє давнє, ще з студентських років, знайомство з Олегом Мельниченко, відзначає, що вже тоді він «вирізнявся з-поміж інших студентів філософсько-споглядальним ставленням до життя».

Композиційно нарис будується як чергування авторської розповіді з прямою мовою (монологами) Олега. Надання героєві права висловити свою позицію так само «працює» на аргументацію його позиції й виправдання ненормативної, дивовижної поведінки. У фрагментах авторської розповіді викладено переважно інформаційні дані; в Олевих монологіях – оціночні судження.

В авторській розповіді повідомляється про етапи освоєння дачної ділянки: копання разом з батьком колодязя, спорудження житла, відмова від використання електрики, мобільного телефону, експерименти з утриманням тварин і відмова від цього, ведення натурального господарства й харчування екологічно чистими продуктами. Виявляється, сучасна людина ще не розучилася й може все зробити без інструментів, своїми руками: побудувати житло з хмизу й глини, причому робити це щороку, вкладаючи в кожен споруду нову й нову фантазію. Не без гордості за свого героя автор повідомляє про те, що житла, збудовані Олегом, стають знаменитими архітектурними спорудами, на них приходять дивитися сусіди, місцеві жителі й мало не екскурсанти з інших міст. В авторській розповіді повідомляється, що Олег на зиму все ж повертається до Ужгорода, у міську квартиру, працює в кузні помічником коваля, щоб ранньою весною повернутися знову в гори.

Важливішу роль, ніж авторські повідомлення, відіграють у нарисі монологи Олега. Їх тут чотири.

У першому з них розвивається мотив краси природи й природного життя. Олег захоплено розповідає про буковий ліс і ділянки пралісу, прозору річку, цілюще гірське повітря. На виправдання свого потягу до природного життя він наводить ще й такий аргумент: народився й виріс він у Рахові – найбільш високогірному райцентрі України. У цьому ж монологі здійснюється протиставлення міського життя, де панує закон джунглів, з постійними стресами й очікуванням чогось невідомого, з життям серед природи, яке відзначається спокоєм, передбачуваністю, здійсненням очікуваного.

У другому монологі Олег описує свій день. Прокидається він, коли починає сіріти, розкладає вогнище, варить каву, планує, що буде далі робити. Займається працею в садку й на городі, з перервами, ніколи не працює до виснаження; за його концепцією, праця повинна приносити людині задоволення. Харчується трьома «К»: картоплею, капустою й квасолею. Спускається на річку покатися: спостерігає за рибами, а от ловити їх не піднімається рука. Коли йде дощ, читає під навісом. Автор застав його з розгорнутою книгою «Ім'я троянди» У. Еко.

Предмет третього монологу – стосунки з родиною. Олег запевняє: він зовсім не втік від сім'ї, як комусь може здатися. Він живе в цілковитій гармонії з дружиною. Вони й познайомилися на «Скалці» в студентські роки. Дружина, звичайно, не заперечувала б, якби він жив з нею в місті, але з розумінням ставиться до його питомого характеру. В основі їх стосунків – визнання принципу природності, що означає сприймати один одного таким, як він є. Тож дружина просто розуміє, що поза цим середовищем Олег не може жити, і мириться з цим.

У четвертому монологі Олег розповідає про свою пристрасть до будівництва. Він зацікавився, як жили наші пращури, дещо прочитав у наукових книгах, дещо взяв з історичних романів. Такі житла, які споруджує він, і донині будуються в Амазонії. Далі герой виклав технологію будівництва, розповів про житло, у якому мешкає зараз: це кімната на шістьох стовпах площею біля п'яти квадратних метрів. Цього цілком достатньо, навіть тоді, коли приїздить дружина із сином. Вогнище розпалюється під підлогою й нагріває на ніч кімнату. У ній є й камін. «Я дуже люблю відкритий вогонь, – розповідає герой, – можу довго дивитися на нього, це цікавіше, ніж, наприклад, телевізор».

П'яте висловлювання Олега – це не монолог, а швидше, репліка зі спробою сформулювати узгодженість такого життя з психофізичним типом людини. «У мене натура самітника, – говорить Олег, – я більше люблю спостерігати за цивілізацією, ніж брати в ній участь. У психо-

логії є таке поняття – *homing* – місце, де людина почувається як удома – затишно, комфортно й легко. Для мене це місце тут...».

Однак автор, з великою симпатією подавши аргументи на захист Олега та його способу життя, зовсім не хоче сказати читачам: рушаймо всі за його прикладом. Дуже тактовно й морально виважено Володимир Мартин наголосив на праві кожної людини шукати своє місце в житті, віднаходити свою дорогу до щастя у відповідності до своєї природи. «Будь-які цінності, як відомо, дуже відносні, – відзначив він. – Активній, дієвій людині, що звикла перебувати у вирі подій і не уявляє життя без Інтернету, тиждень робінзонади видався б цілою вічністю. Такий урбаніст, напевно, врешті-решт завив би до зірок з нудьги. Олегові це не загрожує».

Окремо слід сказати про концепт парадизу в робінзонаді Володимира Мартин. Термін «парадиз» (з *фр.* *paradis*, від *гр.* *paradizos* – сад для розваг) вживається в значенні рай на землі. Уперше це поняття вжив герой робінзонади Олег у своєму другому монолозі, відзначивши: «Деякі люди платять шалені гроші за Канари чи Мальдіви, а я маю все задарма. Створив собі власний парадиз...». Але до ідеї земного раю повертається й автор наприкінці своєї розповіді про Олега. «І хоча природний парадиз знаходиться зовсім близько від цивілізації, – відзначив він, перелічивши одночасно й переваги природного життя, – тут ніколи не буває автомобільних тисняв чи вуличної злочинності, сюди не доходять “меседжі” вітчизняних політиків з їхніми безперервними чварами, а тому, хто веде натуральне господарство, не страшні наслідки глобальної фінансової кризи. Для людини, що живе в гармонії з природою, ночівля просто неба, під тріск хмизу в багатті дає набагато більше насолоди, ніж задоволення амбіцій у вічній гонитві за благами цивілізації, що мають сумнівну цінність». Таким чином, утверджується думка – рай поруч, він досяжний для кожної людини, необхідно тільки знайти, у чому він полягає.

Мимоволі в інтелектуально багатого читача виникне асоціація з концепцією сродної праці Г. Сковороди, зокрема з його трактатом «Розговор п'яти путників о истинном щастии в жизни» (1775), де видатний філософ устами свого *alter ego* Григорія говорив: «Шукаємо щастя по країнах, по віках, по статтях, а воно є скрізь і завжди з нами; як риба у воді, так і ми в ньому, а воно біля нас шукає нас самих. Нема його ніде, тому що воно є скрізь» [2, с. 29]. І трохи далі: «Тепер розуміємо, в чому полягає наше справжнє щастя. Воно живе у внутрішньому серці нашого миру, а мир у злагоді з Богом» [2, с. 44].

Олег Мельниченко демонструє сковородинське розуміння щастя, яке полягає у віднайденні своєї питомої сутності й веденні життя у

відповідності з цією внутрішньою сутністю. Його погляди в цілому поділяє й журналіст, зазначаючи, що Олег знайшов серед природи «внутрішній спокій і душевну рівновагу».

В. Короленко говорив: «Людина створена для щастя, як птиця для польоту». Своє щастя знайшов і Олег Мельниченко, зрозумівши свою внутрішню природу й у відповідності з нею збудувавши своє життя. Для нього благо, добро – це відмовитися від «благ цивілізації».

Але сказати, що автор робінзонади сприймає «блага цивілізації» як однозначне зло, неможливо. Він стоїть на позиції плюралізму. Люди різні за своєю природою, внутрішнім складом, а відтак, не існує єдиного шляху до щастя, кожен іде до нього своїм шляхом. У відповідності до завдань журналістики – розповідати про нове, несподіване, неординарне – Володимир Мартин подав історію Олега Мельниченка як сенсацію, але разом з тим журналіст виховує в читача терпиме ставлення до самітника, показує його в гармонії не тільки з собою, а й зі своїм найближчим довкіллям: у роботі йому допомагає батько, його розуміють дружина й син, він не зруйнував свою родину. Схоже на те, що й найближче довкілля задоволене своєю долею й щасливе навколо Олега.

Авторові можна зауважити хіба що те, що він не провів інтерв'ю з родичами Олега й не навів їх висловлювань про нього у своїй робінзонаді. Він зосередився лише на його постаті. Через це концепцію Олегового життя доводиться приймати на віру.

Але попри це акценти в розумінні теми відрізно розставлені. Що таке добро і зло для героя і автора виявляється цілком зрозумілим. Зайнявши певну метапозицію, цю концепцію можна сформулювати так: кожна людина має право шукати свої шляхи до щастя й не заслуговує на осуд, яким би він, цей шлях, не здавався дивним для інших.

Активізація жанру робінзонади в сучасній українській публіцистиці й навіть в інформаційних сюжетах новинарних випусків викликає на перманентною кризою самого суспільства. Ця криза має вже таку кількість вимірів, яка наближається до безконечності; вона універсальна й охоплює всі сфери людського життя. Для нас найважливіше врахувати тут чотири її параметри: екологічний, соціальний, духовний (моральний) та інформаційний (медійний).

Прагнення ізолюватися від життя породжене потребою мешкати в екологічно чистому середовищі. Про забрудненість навколишнього середовища в Україні свідчить переконлива статистика. Радянська влада будувала промисловість так, щоб у республіках залишалися периферійні, видобувні галузі, а остаточний продукт складався на підприємствах Росії. Тому в Україні лишилося мало місць, де можна дихати чистим повітрям і пити з криниці свіжу воду.

Бажання ж опинитися поза соціумом має за своє джерело той факт, що людина почуває себе дедалі безсилішою змінити бодай що-небудь на краще в найближчому соціальному довкільлі. В Україні відсоток осіб, які переконані, що від них нічого не залежить у розстановці політичних сил, зростає за матеріалами соціологічних опитувань щороку. Опитування першокурсників в українських університетах дає жахливу картину: переважна більшість з них прагне, отримавши освіту, залишити Україну. Цей факт навіює два висновки. Перший: окупанти почуваються на чужій землі незатишно, їм муляе уся ця українська культура, мова, держава, вони не почувають тут себе господарями; і тому прибульці, яких на нашій землі критично забагато, мріють залишити цю землю. Другий висновок: українці почуваються в себе на батьківщині, як сказав ще Т. Шевченко, «на нашій, не своїй землі», вони тут у багатьох регіонах розчинені між чужинцями, наштовхуються на стіну нерозуміння, створення штучних адміністративних перешкод для своїх ініціатив і просто для життя. Тому явище робінзонади за всієї її екзотичності набуває все більшого поширення.

Моральна (духовна) криза впливає з розуміння катастрофічного зменшення добра в світі, поляризацією суспільств і держав на бідних і багатих. В Україні державна політика до того ж спрямована на знищення саме середнього класу, до якого в розвинутих країнах належить більшість населення. В Україні заможний клас – це переважно неукраїнці, їм байдужа доля цієї землі й народу (аборигенів), які її заселяють. Руйнуються сім'ї, є статистика, яка відображає ситуацію в США; там 19 % населення лишилося в родинному стані, решта вже живе як одиниці. Кохання перетворилося на секс – тимчасовий зв'язок для задоволення природних потреб.

Більшість робінзонів ізолювали себе й від впливу медіа. Чи не тому, що, як влучно відзначив професор Й. Д. Лось, «журналістика опинилася в стані самодеструкції, перестає бути «службою правді», щораз відчутніше уникає обов'язку ставити речі й людей на належне їм місце, тобто встановлювати лад, рівновагу в природі й суспільстві, гармонію між націями на засадах справедливості» [3, с. 6]. Від журналістики, як і від людини, вже нічого не залежить. Журналістика перетворена на спосіб маніпуляції громадською думкою, несе народів розваги, а не інформує про суспільно-важливі проблеми. В Україні ситуація з медіа обтяжена ще й тим, що «інформаційна громадянська війна не припиняється» [3, с. 21]. Сутність її визначається змаганнями між окупантами, яких підтримує колишня метрополія, і справжніми господарями країни, українцями, які перебувають у медіа в меншості.

Тому, любі друзі, якщо ви, увімкнувши телевізор для перегляду новин, у черговий раз почуєте про чоловіка, який вирішив збудувати будинок на дереві й там доживати життя, або родину, яка придбала кілька гектарів землі, що лежала цілиною, купила корову й коня і без електрики й бензину обробляє цю землю й живе з неї, – не дивуйтеся. То так наші українці шукають дорогу до щастя.

1. *Кагарлицкий Ю. И.* Робинзон Крузо / Ю. И. Кагарлицкий // Энциклопедия литературных героев. – М. : Аграф, 1997. – С. 351.

2. *Сковорода Г. С.* Разговор пяти путников о истинном щастии в жизни / Г. С. Сковорода // Вибр. тв. : у 2-х т. – К. : Дніпро, 1972. – Т. 2. – С. 9–68.

3. *Лось Й. Д.* Публіцистика й тенденції розвитку світу : навч. посіб. для вчн. : у 2-х ч. / Йосип Лось. – Львів : ВЦ Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2007. – Ч. 1. – 376 с.

Подано до редакції 06. 12. 2013 р.

Mykhailyn I. L. None of my business, or Robinsonade in modern Ukrainian publicistics.

Traditionally robinsonades are understood as (literary) works on encounters of a human with unconquered nature resulting in a human's victory. But in modern Ukrainian publicistics the phenomenon of robinsonade is actively transformed. These are the works on the voluntary departure (flight) from society because of one's defeat in the struggle for good and justice. We consider four causes of publicist robinsonade: environmental, social, moral spiritual and informational.

Keywords: publicistics, robinsonade, portrait sketch, civilization, human and nature.

Михайлин І. Л. Моя хата с краю, или Робинзонада в современной украинской публицистике.

Традиционно под робинзонадой понимают произведения о столкновениях человека с непокоренной природой, которые завершаются победой человека в этой борьбе. Но в современной украинской публицистике явление робинзонады активно трансформируется – это уже произведения о добровольном уходе (бегстве) человека от общества к природе вследствие его усталости безрезультатно бороться за добро и справедливость. Рассмотрены четыре причины развития публицистической робинзонады: экологическую, социальную, нравственно-духовную и информационную.

Ключевые слова: публицистика, робинзонада, портретный очерк, цивилизация, человек и природа.